

Deel 6: Afscheid van Schabbach (1999-2000)

6.1. Het verhaal

6.1.1. Gunnar in München

Het is woensdag 11 augustus 1999, de dag van de zonsverduistering die in een smalle band dwars over Europa optimaal te zien is. Net als in het laatste deel van DZH begint de film met een groots beeld van de stad München, een stad die precies in die band ligt. Een grote mensenmassa wringt zich door de binnenstad, voorzien van verduisteringsbrilletjes. Gunnar Brehme loopt er ook tussen, maar hij is niet speciaal naar München gekomen om het grote natuurgebeuren te aanschouwen. Hij moet nog een straf van een half jaar uitzitten, omdat hij bij de Oktoberfeste van het jaar daarvoor dronken achter het stuur had gezeten. In de menigte stoot Gunnar op Tillmann en Moni die met een bus leden van de toneelvereniging uit Schabbach een uitstapje maken naar München. Ook Herman en Clarissa zijn deze dag in München, want 's avonds is daar de première van hun recital met Günderdodeliedereren.

Gunnar is diep onder de indruk van de zonsverduistering. Gefascineerd, maar zonder oogbescherming, heeft hij te lang naar de corona gekeken is is hij verblind geraakt. Die oogverwonding is grond voor de gevangenis hem nog een dag uitstel te geven. Hij besluit om een bezoek te brengen aan zijn ex-vrouw en zijn twee dochters die nu bij Reinhold wonen, de theateragent van Herman. De dochters zijn inmiddels teenager geworden. Hij komt aan op het moment dat Petra en Reinhold klaar staan om naar het concert van Herman en Clarissa te gaan. Hij krijgt daardoor op een prachtige manier de gelegenheid om weer contact te krijgen met zijn dochters. Met name zijn oudste dochter Nadine (lieftalig neergezet door de Münchense toneelspeelster Sarah Baier) is haar echte vader nooit vergeten. Ze doet alles om die herinnering te voeden met een plezierige avond, Ze vraagt hem om het lied de "Entertainer" opnieuw te spelen, want dat deed hij vroeger ook. Ze kookt voor hem en ze voorziet hem rijkelijk van drank. Geroerd komt Gunnar ertoe haar te bekennen dat hij een half jaar de gevangenis in moet.

Moreel gesterkt is Gunnar de gevangenis in gegaan. Hij heeft ook een geweldig idee. Vanuit zijn cel wil hij tijdens de millenniumwisseling in het Günderdehuis een reünie organiseren. Dat is de plaats die voor hem en zijn vrienden tot een keerpunt in hun bestaan werd. Geld is geen probleem, want hij heeft in de goede tijd gespeculeerd op de beurs. Hij zal voor een spetrend feest zorgen. Hij gaat er daarbij van uit dat hij door voorbeeldig gedrag wel iets eerder vrij gelaten zal worden.

6.1.2. Rudi Molz is dood

Als Petra en Reinhold, samen met Herman en Clarissa, na het concert een restaurant willen opzoeken, kruist de bus uit Schabbach hun pad. In de bus heeft iemand net een telefoontje gehad dat Rudi Molz, de cafebaas uit Schabbach, is overleden. Het is een huisvriend van Herman en Clarissa. De duurzame en hartverwarmende relatie tussen Rudi en Lenchen is vaak onderwerp van gesprek geweest. Nu heeft de dood hen gescheiden. Dit sterven herinnert Clarissa scherp aan de permanente bedreiging van haar eigen leven en liefde. Voordat ze kunnen afreizen naar de Hunsrück voor de begrafenis duikt de moeder van Clarissa, mevrouw Lichtblau op. Enigszins in paniek is ze het bejaardenoord in Wasserburg ontvlucht; ze kon het onder al die "stervenden" niet meer uit houden. Clarissa is ontvankelijk voor haar signaal van angst en begeleidt haar terug naar Wasserburg in de hoop haar te verzoenen met haar verblijf daar. Herman gaat alleen met de auto op pad naar Schabbach.

Voor hij daar aankomt koopt hij in Simmern bloemen voor de overledene. Als hij langs een fotozaak loopt ziet hij in de etalage een grote foto van Rudi en Lenchen, gemaakt ter gelegenheid van hun gouden huwelijk¹. Ze zitten in het veld voor twee enorme lindebomen. Herman koopt de foto en rijdt –op weg naar de begraafplaats- langs de plek waar de twee lindes staan. Het is prachtig weer en hij stapt uit. Omdat hij moe is gaat hij even in de schaduw onder aan bomen zitten en valt hij in slaap. In zijn droom beleeft hij vast zijn terugkeer in het dorp. Hij komt de overleden Rudi tegen, die hem een toekomst voorspelt, die hij niet begrijpt. Heel even wordt hij wakker, maar hij valt weer in slaap. Dan ziet hij niet alleen Rudi, maar nog veel meer doden. Niet alleen het beeld van de doodkist van zijn moeder in een stortbui midden op de Dorpsstraat komt boven, ook de gezichten van Anton, van Ernst, van Matko en van Lutz, de vader van zijn kleinzoon Lukas, herkent hij. Door dit alle komt hij bijna te laat voor de begrafenis van Rudi. Zowel met vreugde als met pijn merkt hij hoezeer deze begrafenis verschilt met die van zijn broer Anton. Iedereen uit het dorp is er. Ook mensen die hem nauwelijks gekend hebben, bewijzen hem de laatste eer. De pastoor herinnert aan de onvoorwaardelijke liefde die Rudi al in zijn jeugd had opgevat voor zijn Lenchen. Geëmotioneerd wandelt Herman over het kerkhof en staat stil bij de graven van al zijn familieleden.

6.1.3. De aardschok en het museum

Daarmee is Hermans geboortegrond nog niet tot rust gekomen. Door een plotselinge aardschok verzinkt Ernst zijn schilderijenverzameling in de aardbodem, zijn kunstschaten die waren opgeslagen in een leisteengroeve. Dat is extra dramatisch omdat de gemeenteraad van Schabbach was teruggekeerd op haar schreden en het museum-project- nu onder zakelijke leiding van Lulu, toch nog had goedgekeurd. Door de bouwwerkzaamheden zijn de dragende wanden van de leisteenstol afgebroken. Een onderaards meer heeft daarna zijn enorme watermassa's in de grot gestort, waarna vervolgens het hele terrein an de Goldbach is overspoeld. Met ware doodsverachting slaagt Lulu erin haar zoontje Lukas en zijn kindermisje te redden van de verdrinkingsdood.

De catastrofe heeft ook gezorgd voor enorme scheuren die dwars door het dorp Schabbach lopen. Om ze te dichten laat de gemeente in paniek een enorme rij vrachtauto's met betonspecie komen, dat in de scheuren wordt gestort. Langzaam zakt de smurrie in de grot onder het dorp. De kluis waarin zich de schilderijen van Ernst bevinden worden begraven onder het snel hard wordende beton. Lulu die wanhopig nog een keer de grot is ingegaan, moet vaststellen dat de “Nibelungenschat” van Ernst voor altijd verloren is gegaan. Daarmee is ze ook haar baan kwijt. Gedeprimeerd keert ze met Lukas terug naar haar huis in Keulen.

6.1.4. Het feest van Gunnar

Met het idee van Gunnar loopt het beter af. Met succes weet hij vanuit de gevangenis een vlekkeloos feest in het G nderodehuis te organiseren. Dankzij hem zullen alle bekenden uit 1989 elkaar op oudejaarsavond terug zien. Alleen kan hij er zelf niet bij zijn. De Beierse justitie toont geen erbarmen en laat hem de millenniumwisseling in de cel zitten. Gunnar wordt nog een beetje getroost door Nadine, die erin slaagt een kaart met een minispeeldoos (met “de Entertainer”) in zijn cel te krijgen.

¹ Een gouden huwelijk houdt in Nederland in: 50 jaar getrouwd. Echter in deel 1 zegt Rudi Molz tegen Gunnar (bij de verkoop van zijn oude gele VW) deze heb ik op 15 juni 1966 in Simmern gekocht ter gelegenheid van onze 14^e huwelijksdag. Die trouwdag moet dan op 15 juni 1952 geweest zijn, ergo het moet een foto zijn van het 40-jarig huwelijksfeest in 1992, die in september 1999 nog als reclame-object staat te pronken in de etalage van de fotozaak. Een 40-jarig huwelijksfeest heet bij ons een smaragden bruiloft.

Voor het feest is een grote partytent opgezet. Licht en geluid zijn verzorgd door Tillmann en zijn bedrijf. De catering is in handen van de man, waarmee Galina inmiddels getrouwd blijkt te zijn. Verder zien we de moeder van Clarissa, die kennelijk besloten heeft Herman eindelijk in genade te aanvaarden. Zoon Arnold van Clarissa is er met zijn zwarte vrouw Gemma uit de States en hun tweelingdochters. De zoons en dochters van Anton Simon zijn er. Dieter wel heel uitdrukkelijk door een in een act te laten uitkomen dat hij homoseksueel is. Hartmut en Mara zien na een aantal jaren Galina terug. Optische Werke Simon is inderdaad failliet gegaan. Hartmut en Mara zijn al enkele jaren verhuisd naar Hamburg, waar hij aan de slag kon in de wijnhandel van zijn schoonvader. In die hoedanigheid blijkt hij de man van Galina al te kennen. Galina wil met haar man terug keren naar Rusland om in Sint Petersburg een restaurant op te zetten. Opeens zien we ook de zogenaamde schuwe buurvrouw uit Berlijn, die door Gunnar is uitgenodigd. We zien Udo en Jana en hun volwassen zonen, maar Udo vertelt Tillmann dat hij bij Jana weggaat voor een jonge vrouw. Tenslotte komen ook nog Tobi uit Dresden aan, met zijn gehandicapte dochter Anna. Het feest is compleet en dat alles bij liederen, sketches en een enorm vuurwerk boven de Rijn.

6.1.5. Het laatste beeld

Lulu heeft oudejaarsavond samen met haar oude vriend Roland doorgebracht in Frankfurt. Haar zontje is bij oma en opa op het grote feest. Roland heeft aids en weet dat hij gauw zal sterven. Als Lulu op nieuwjaarsmorgen in de mist aankomt bij het Günderodehuis, hoort ze Lukas die een sonatine van Mozart speelt. De jongen is een muzikaal talent. In de luwte van het Sylvesterfeest heeft hij het hele stuk ingestudeerd. Lulu huilt van ontroering, maar ook van treurnis en radeloosheid. Dat is het allerlaatste beeld van de Heimattrilogie.

6.2. Beschouwingen

6.2.1. Echo's uit H1 en DZH

Vanaf het moment dat Herman op weg gaat naar de begrafenis van Rudi Molz bevat de film duidelijk een aantal parallellen met het laatste deel van HEIMAT 1.

Herman slaapt in onder de dubbele lindeboom en ontmoet in zijn droom de overleden Rudi Molz. In een tweede droomscene ziet hij – op een symbolische plaats in een symbolische situatie- alle personen die in het verloop van H3 gestorven zijn. Deze herinnert aan het laatste deel van Heimat 1, waarin de pas overleden Maria –met de uitstraling van een engel- in een zaal alle overleden mensen die haar dierbaar waren terugziet. In 1982 kwam Herman–ook wat te laat – ook met de auto ook vanuit München voor haar begrafenis. Hij was het zelf die toen tegenover de doodkist van zijn moeder kwam te staan in de stromende regen. Het was ook Herman die in 1982 na de begrafenis nog even over het kerkhof liep en toen vroeg waar zijn familieleden lagen. Die opnamen werden overigens op een ander kerkhof gemaakt. Ook de kruisen en de teksten op de graven waren niet dezelfde.

Meer een grapje is de scene waarin Herman met zijn bouquet bloemen door Simmern loopt. Hij dan voorbij een bioscoop (de Prowinzkino), waar (blijkens de affiche) de film Heimat blijkt te draaien.

6.2.2. Enkele veronderstellingen over de titel:'

Veronderstellingen:

- Het heeft te maken met de zware aanvaring tussen Schabbach en de familie Simon in de delen 5 en 6, waardoor Herman niet meer terug kan keren naar de tijden, waarin hij hartelijk welkom werd geheten “alsof hij slechts even weg was geweest”. Zijn heimat Schabbach is voor hem voor altijd verloren gegaan.

- Wie verliet(en) Schabbach? Hartmut en Mara zijn vertrokken. Belangrijker nog : Anton, Ernst en hun bedrijven zijn allemaal weg..De speciale plaats die de familie Simon innam in Schabbach bestaat niet meer. Het gekke is dat Herman en Clarissa niet weggetrokken zijn, terwijl Herman er eigenlijk nooit echt geweest is.
- Met Rudi Molz gaat een van de laatste vertegenwoordigers van het oude Schabbach verloren. Met hem verliest Herman zijn laatste band met het dorp van zijn jeugd. Zo neemt Herman net als Reitz zelf afscheid van Schabbach, ook al is afstand in meters tot zijn huis boven de Rijn niet gewijzigd.

In de documentaire van Uwe Kastenholz "*Schabbach ist überall*" (uitgezonden door de SWR op 11 december 2004) geeft Reitz zelf en hel andere uitleg aan de titel van dit zesde deel. Hoezeer hij geboeid is door de verteltrant van Heimat, waarmee hij eeuwig door zou kunnen gaan, hij is het zat om met Duitse televisiezenders te moeten vechten over het budget. Elke aflevering in het draaiboek moest gerechtvaardigd worden en dat wil ik niet nog een keer meemaken. Daarom is het "Afscheid van Schabbach".

De titel van deze episode heeft dus op meer betrekking dan alleen de handelingen in de film; het zou het afscheid zijn van een groot project., van een levenswerk, ja zelfs van een periode in de Duitse filmkunst.

6.2.3. Twee scènes

De begrafenis van Rudi Molz is een zeer ontroerende scene. Hij is waarschijnlijk de enige mens die twee graven heeft op deze wereld. Dominee Dahl spreekt woorden aan het graf die de ingehuurde figuranten spontaan betraande ogen bezorgen.. Hier had de film wellicht afgesloten kunnen worden.

Een opmerkelijke scene is het kopen door Herman van een grote foto van Rudi Molz en zijn vrouw. De verkoopster herkent hem van school en informeert naar leraren die ze allebei gehad hebben. Ze wisselen herinneringen uit en Herman vertelt dat hij op weg naar school in Simmern altijd langs de twee linden is gefietst die als decor dienen voor de foto van het echtpaar Molz. In deze scene zie je dat Herman met warmte terug denkt aan zijn jeugd. Dat is een van de zeer weinig keren dat hij dat doet. Vlak na aankomst in november 1989 vertelt hij Clarissa waar hij ene Gudrun probeerde te kussen, die echter de voorkeur gaf aan Horst. Als Herman vanuit Simmern met de auto langs de twee linden rijdt, is het zuiver om een stukje jeugdgevoel op te roepen.

6.2.4. De geschiedenis van de grot die instort

Dwars door de sentimentele stemming van de begrafenis van Rudi Molz laat Reitz de aarde beven en de leisteengrot instorten, waar Ernst zijn schilderijenverzameling is opgeslagen. Sommigen kijkers vragen zich af waarom Reitz ons op de momenten, waarop wij ons het meest verwant voelen met de familie Simon, zo wil ontzuichten met enigszins lachwekkende, kitscherige scènes. In Heimat 1 was dat de lange polonaise van de dronken Schabbachers door de huizen, nu om een stukje would-be rampenfilm over de gevolgen van de verschoven stollen.

De hele geschiedenis van de leisteengrot, waarin een onneembare schilderijenkluis zou zijn gebouwd, was van stand af aan al wat verdacht. Het verhaal loopt in stijl af: overtrokken en fantastisch. Er schijnt een parallel te zijn met de Nibelungenschat (waarvan buiten Duitsland weinigen de betekenis weten) , maar hoe dat ook zij geloofwaardig was het zeker niet. Zeker in Heimat verwacht je zo'n uitstapje naar de fantasiewereld van Hollywood niet. We genieten van Heimat het meest wanneer het om minder sensationele beelden gaat: beelden uit het dagelijks leven. We moeten ons kunnen verplaatsen in de scènes.

Een kluisdeur vlak bij het huis van Ernst, die door niemand ter wereld te kraken is: o jé. Nou was dat nog te verteren als er niet die instorting op was gevolgd. Hier werd megadrama geënceneerd met vloedgolven en levensgevaarlijk ogende capriolen. Het gegeven dat film illusie is, druipt er hier iets te overdreven af. Je ziet ongemerkt de korpsen van de vrijwillige brandweer voor je die in korte tijd een enorme watermassa moeten produceren..

6.3. Het einde

6.3.1. Het open slot

Het slot zit vol melancholie en tweeslachtigheid. De film eindigt met het betraande gezicht van Lulu. Ze is haar baan kwijt. Haar vriend en zijn dood, ze is alleenstaande moeder. Toch is ze er net getuige van geweest dat haar kleine zoon net muziek van Mozart op een prachtige manier heeft gespeeld. Ze realiseert zich haar grote verantwoordelijkheid. Ze is melancholisch en vertwijfeld, maar ze heeft toch ook hoop. Net als Maria in Heimat 1 heeft ze een genie onder haar hoede. Het verhaal kan opnieuw beginnen.

Maarten van Bracht in de VPRO-gids:

Tijdens de millenniumwisseling komen op het oudejaarsfeest alle personages weer sámen, maar van een happy end kan geen sprake zijn: Gunnar zit nog steeds in de bak en de arme Lulu zou je als kijker meer gunnen dan haar sombere perspectief. Wat resteert is resignatie, een beetje kunst en familiebanden. :

Reitz: 'Maar de vraag is, wat gun je haar dan? Op nieuwjaarsmorgen zegt ze tijdens die wandeling in Frankfurt tegen haar vrienden dat ze geen geld, baan, connecties noch een relatie heeft. Natuurlijk gun ik haar dat allemaal, want dit zijn elementaire behoeften, geen luxe wensen. Lulu heeft als architecte hartstochtelijk aan het museum van haar Oom Ernst gewerkt. Miljoenen vinden tegenwoordig geen emplooi meer op hun vakgebied Dit maatschappelijk probleem moet worden opgelost, omdat zeer velen er doodongelukkig onder worden. Lulu raakte ook bevriend met de architect van het museum, maar koos niet voor een relatie met hem. Ze staat voor heel veel mensen die het nieuwe millennium bezorgd en somber tegemoet zien; ze voelen zich onzeker, onveilig en bedreigd, ook fysiek, maar ze kennen de vijand niet, die blijft onbestemd. Men zoekt bescherming, zonder te weten tegen wie of wat. Deze onzekerheid is nog het ergst. Maar Lulu heeft een muzikaal begaafd kind,; Lukas, dat de hoop belichaamt. Hij is een Hoffnungsträger. Ik kan mijn publiek op dit moment niet meer bieden, ik heb geen antwoorden. Dat is niet mogelijk. Wel hoop ik dat men gaat bedenken hoe dit vacuüm, deze leegte in ons bewustzijn kan worden gevuld.'

Het feitelijke einde van de film is dus open en dat vindt een behoorlijk grote groep kijkers teleurstellend. Zij hadden graag gezien dat aan het eind van de film het gevoel werd opgeroepen dat er een kring gesloten werd. Reitz heeft in meerdere interviews gezegd: H3 levert geen antwoorden op. Maar na 24 delen mag je toch wel de vraag stellen: hoe loopt het nu eigenlijk af., zo werd gesteld. Nu wordt de suggestie gedaan: laten we eens zien of het eind van het zevende (niet bestaande) deel wellicht het eind van het verhaal kan brengen. Er blijven dus mensen achter met vraagtekens op het gezicht. Na het laatste deel zijn er voor hen meer vragen open, dan beantwoord. Hun behoefte aan "Heimat", dat Schabbach dat overal en nergens is, is niet voldoende bevredigd..

Maar er zijn ook andere meningen: Reitz heeft niet alleen een Tolstoiaanse visie op de geschiedenis, de krachten die door beweging in gang gezet worden, maar ook een cyclische benadering. De dood is alom, maar er steeds ook nieuw begin. De subtitel zou dan ook kunnen zijn: Kroniek van begin en einde.

Reitz laat helder zien wat er aan de hand is in onze tijd. Niets is meer zeker en duidelijk. We kunnen alles kiezen in ons leven: willen we een relatie of juist niet, een opleiding, kinderen, etc. Dit keuzevraagstuk zorgt enerzijds voor een gevoel van vrijheid en onafhankelijkheid, maar zorgt ook voor haar eigen problemen. Wat gebeurt er als we de verkeerde keuze maken? We hebben niet de vrijheid om de consequenties te ontlopen? We hebben zoveel vrijheid gekregen dat we er treurig van worden. Het is bijna onmogelijk geworden om rust te vinden. Dit probleem zie je ondergebracht in de figuur van Lulu. Ze heeft geen idee hoe haar toekomst er uit gaat zien. Alles is open, onzekerheid alom.

6.3.2. Toch een vervolg?

Dramaturgisch gezien heeft Reitz zoveel opties op een vervolg open gelaten dat het nauwelijks geloofwaardig is dat hij hiermee een definitief eind aan zijn vertelling had willen maken. Hoe gaat het verder met Lulu en Lene, met Tillmann en Moni, Hartmut en Mara, met Galina en haar kok, met Tobi en zijn gezin en natuurlijk met Herman en Clarissa? Een volgende cyclus moet toch geen enkele probleem zijn. Vele kijkers zijn graag bereid om suggesties aan te dragen.

Het echte einde van Heimat zit natuurlijk verborgen in het plan van Reitz om via de laatste scène (Lulu voor het venster) terug te gaan in de tijd en (niet gebruikte) beelden uit de drie Heimat series te groeperen tot een afronding van onze visie op de familie Simon. Een Dejavue gevoel zal ons overvallen bij voorkeur zonder spektakel.